

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А. А. Алтмышбаев атындагы Философия институтуна жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдери боюнча докторлук (кандидаттык), маданият таануу жана искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.22.657 диссертациялык кеңешине философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Акматов Өмүрзак Сарытайовичтин 09.00.11.- социалдык философия адистиги боюнча жазылган «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жан социомаданий табияты» аттуу докторлук диссертациясына расмий оппонент, философия илимдеринин доктору, профессор Джусупбеков Азизбек Кылычбековичтин

ПИКИРИ

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу

Философиялык антропология – адам маңызы менен жашоосун талдай турган философия илиминин татаал тармагы. Ал – «адам философиясы» деп аталган түшүнүктөн айрымаланып, бүтүндөй адам жөнүндөгү философиялык түшүнүктөрдүн жалпыланышы, бирдиктүү бир системага салынышы болуп эсептелет. Философиялык антропология – адам маңызын конкреттүү тарыхый фазадагы конкреттүү адам менен байланыштырып карабайт жана ал адам жөнүндө жалпыланган түшүнүктү (жалпы адамга тиешелүү мүнөздөрү аркылуу) аныктайт. Философиялык антропология – адам маселелеринин бардык көп кыйырларын терең талдоого умтулгандыгы менен айрымаланат. Адам парадигмасындагы социомаданий жана социожаратылыштык жагдайлардын, рационалдуулук менен иррационалдуулуктун; дүйнөгө карата адамдык мамилелердин, философиялык темпорализмдин, уникалдуулук менен универсалдуулуктун, чектүүлүк менен чексиздиктин, жоопкерчилик менен парздардын; азап чегүү, жарашуу, келишүү, куткаруу философиясынын, жашоо маңызы менен окуялардын ошондой эле, рухий кырдаалдардын өз ара биримдиги – философиялык антропологиянын объектиси. Жогоруда айтылган маселелер изилдөөнүп суроолорун аныктап актуалдуулугун белгилейт.

Диссертациялык Кеңеш Д 09.22.657
Кирүү <u>04-8/112</u>
Чыгуу _____
ОК колу <u>[Signature]</u>
« 12 » 06 20 17 ж.

2. Диссертациянын илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштарынын негизделиш даражасы

Диссертациядагы илимий жоболор, корутундулар жетиштүү илимий - теоретикалык денгээлде изденүүчү тарабынан изилденип чыккан.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги максаты катары— салыштырмалуу соңку илимий тармак – философиялык антропологиянын абстрактуулуктан конкреттүүлүккө багыт алган концептуалдык маңызын, имманенттүү социалдык-тарыхый табиятын тастыктоо аркылуу социожаратылыштык жана социомаданий шартталган жаңы гуманисттик парадигмаларды ырааттуу изилдөө каралат.

Коюлган максатка ылайык сегиз пункттан турган милдеттер аныкталган. Милдеттер изилдөөнүн бап, бөлүмдөрүндө ачылып берилген.

Иштин илимий жаңылыгы сегиз аныктамадан турат. Негиздүү.

философиялык антрополгия ареалында (анын ичинде кыргыз профессионалдык философиясында) өкүм сүргөн гуманисттик мүнөздөгү адам маңызына арналган илимий-изилдөөлөргө аналитикалык талдоо жүргүзүлүп, алардын теориялык дараметтери тастыкталды;

- кыргыз кыртышындагы ойлом материалдары аркылуу протоантропологиялык философемалардын социалдык-философиялык сегменттери дааналанды;

- философиялык антропологиянын онтологиясын өбөлгөлөгөн социотабияттык жана социомаданий факторлор гносеологиялык рефлексия иретинде каралып, алар болумдук кубулуш катары тастыкталды;

- философиялык антропологиянын концептуалдык манызы менен логикалык табияты азыркы көпкырдуу геосаясий кырдаалдын опурталдуу алкагында адам маңызын объективдүү аңдоонун адекваттуу формасы экендиги таасындалды;

- гуманизмдин типологиялык өзгөчөлүктөрүн дааналаган теориялык жоболордун социомаданий табияты жана парадигмалык концепт-белгилери айкындалды;

- “адам маңызы жана табияты” деп аталган заман менен учурлаш антропологиялык парадигманын мазмундук тилкеси түшүнүк-түшүнүмдөрдүн алкагы катары такталды;

- адам парадигмасынын трансгуманисттик долбооруна жана этикалык доктринасына аксиологиялык талдоо жүргүзүлүп, анын праксиологиялык маңызы ачылып берилди:

- конкреттүү-тарыхый гуманисттик парадигмалардын эпистемалык кудуретинин социожаратылыштык жана социомаданий өбөлгөлөрү такталып, алардын болочогу аныкталды.

3. Коргоого коюлган негизги жоболор төмөнкү иретте берилген:

1. натыйжа негиздүү. Классикалык философиялык антропология – адамдын жалпы турпатын – табиятын, маңызын, болумун изилдөөдө дээрлик объективдүү жагдайларга (биогендик өбөлгөлөргө, объект-субъектилик мамилелерге) басым жасап, табийгый алкак менен чектеп, анын жан дүйнөсүнө: акыл-эстик, сезимдик жана эрктик (субъектилик) жагдайларына классикалык илимий методологиянын үстөмдүгүнүн натыйжасында жетишээрлик денгээлде көңүл бурбай келген. Натыйжада, адам маңызы классикалык объект-субъектилик методологиянын алкагында интерпретацияланып, анын “ички мени”, “менталдык көрөңгөсү” көлөкөдө калган. Философиялык антропологиянын калыптанышы, гуманисттик парадигмалардын өнүгүшү менен ушул учкай белгиленген көйгөй эске алынып, адамдын жан дүйнөсүн (субъектилик жагдайларды) иликтөөгө ык коюлду. Адам бир эле мезгилде бардык коомдук катнаштардын субъектиси гана эмес, объектиси да экендиги, тириктин тиричилиги кыймылдаткыч күчкө, “социалдык дүрмөткө” ээ экендиги талашсыз.

2. натыйжа негиздүү. Дүйнөтүзүлүш тууралуу түшүнүктүн байыркы архаикалык формасы – философема. Ал – дүйнөтаанымдын, нерсе-кубулуштарды андоого, жалпылоого болгон аракеттин алгачкы артефакты – логикалык тариздеги инструменти. Философемалар, этникалык мейкиндикте жаралгандан улам этникалык мүнөз күткөн этнофилософемалар – улуттук кыртыштан өнүп чыккан дүйнөлүк философиянын пайдубалы. Кыргыз философиясынын башаты да – мифтик, мифоэпикалык, диний философемалар болуп эсептелет. Мындан тышкары, дагы бир тарыхый-конкреттүү жагдай – ар бир элдин социомаданий баалуулуктары, гуманисттик парадигмалары бүткүл дүйнөлүк гуманисттик ойлом эволюциясынын бир салаасы – бөлүгү катары өнүгүп келгендиги талашсыз.

3. натыйжа негиздүү. “Социалдык” жана “табият” түшүнүктөрүн кыйла бийик деңгээлде синтездеген логикалык татаал “социожаратылыштык” түшүнүгү адамды курчап турган чөйрөнү – табияттын, коомдун өтмө-катар ажыралгыс биримдигин туюндурат. “Социожаратылыштык” концепциясы табийгый жана социалдык түзүмдөрдү бири-бири менен байланыштуу өзүнө тиешелүү мыйзам ченемдердин натыйжасында жөнөкөйдөн – татаалга багытталган эволюциялык кыймылдагы бирдиктүү система катары түшүндүрмөлөйт.. Бул белгиленген методологиялык ыңгай социотабийгый түзүмдөрдүн өзгөчөлүктөрү болуп саналган биочөйрөнү – глобалдык экотүзүм, коомду биочөйрөнүн подсистемасы катары кароого негиз түзөт. Коом – табият түзүмүнүн негизги элементтери, функционалдык байланыштары жана факторлору менен өбөлгөлөнгөн. Табият менен коомдун экологиялык карама-каршылыгы түзүмдүк зарылдык болгон алмашуу процесстеринин дискреттүүлүгү менен түшүндүрүлөт. Экологиялык туруктуулук – түзүмдүн туруктуулугу, социотабийгый экотүзүмдүн туруктуулугу, ал эми ал туруктуулук табият менен коомдун “акыл-эстүү” карым-катнашы менен шартталат.

4. натыйжа негиздүү. Адам болумун, анын ички табиятын аныктап турган негизги факторлордун бири – адам маңызы көйгөйү. Ал философиялык

антропологиянын түйүндүү маселелеринин бири жана адам экзистенциясынын (жашоонун, тириликтин, тиричиликтин) пайдубалын түзөт. Адам болуму адамдын жалпы биосоциалдык турпатын, рухий жандүйнөсүн, эс-акыл дараметин, аңсезимин, түшүнүгүн, моралдык кудуретин туюндурган өтө кеңири татаал түшүнүк. Адам табияты менен маңызы, адам субъективдүүлүгү менен анын уникалдуулугу, адам «мендиги», интуиция, ишеним, маселелери; ошондой эле экзистенциалдык: сүйүү, азап чегүү, сагынуу, кусалануу, өксүү, баштан кечирүү, тобокел салуу, жалгыздык, улгаюу менен карылык, өлүм менен өлбөстүк жана аларга карама-каршы келген кубануу, сүйүнүү, эргүү, кумарлануу, бакыт, тагдыр сыяктуу масштабдуу концепттер – философиялык антропологиянын социжаратылыштык жана социомаданий факторолор менен өбөлгөлөнгөн татаал маселелерден.

5. натыйжа негиздүү. Объективдүү мүнөздөгү ааламдашуу процесси тамыр жайгандан бери, гуманизмдин диапозону кеңейип, анын глобалдык форматы пайда болду. Өзөгү ар кыл этникалык кубулуштардан түзүлгөн менталдык көпкырдуулукту туюндурган “универсалдуу” социомаданий кырдаалда өкүм сүргөн гуманисттик глобализм – улуттук, расалык, диний коопшпостуктун шартында жалпыадамзаттык баалуулуктарды сактоого аракеттенип, “калыстык”, “тынчтык”, толеранттуулук”, жана “социалдык тилектештик” сыяктуу дөөлөттөрдү глобалдаштырууга умтулат. Глобализм – алкакташтыруу катары, синергетика – “сызыксыз өнүгүүнүн” постулаты катары эки башка кубулуш, бирок алардын методологиялык ыкмаларын үзүрлүү пайдалануу – глобалдык гуманизмдин негизги талабы. Анткени, синергетика – адамзатты жана ааламды камтыган татаал сызыктуу эмес, системалардын өз алдынча түзүлүшүнүн теориясы катары адамга жана дүйнөгө болгон жаңы көз карашты калыптандырууну камтыйт. Глобалисттик гуманизм менен синергетиканы айкалыштыруу адам менен адамдын, коом менен табияттын мамилелеринин жаңы, иштиктүү форматын жаратат.

6. натыйжа негиздүү. Ар бир адам индивидуалдуу жандуу организм, бирок анын маңызы коомдук түзүлүш, коомдук мамилелер жана табийгый чөйрө менен тыгыз байланышта. Ал өзүндөй эле өзгө адамдар, ар кыл уюмдашкан социалдык институттар менен социомаданий эреже-нормалардын негизинде өз ара максаттуу алака түзүп, чөйрө-кырдаал менен шартталат жана өзүнүн комплекстүү ишмердүүлүгү аркылуу конкреттүү-тарыхый кырдаалды трансформациялоого катышат. Мындай бири-бирине таасир берип, бирине-бири өбөлгө болгон эки тараптуу кырдаалда социомаданий фактор баалуулуктар системасын түзүү аркылуу өзгөчө мааниге ээ болот. Аталган социомаданий фактор менен бирге, тарыхый, экономикалык жана биосоциалдык өбөлгөлөр “адам-табият” мамилелерин өркүндөтүүнүн кыймылдаткыч күчү болуп эсептелет. Адам – бири-бири менен байланышкан жана бирин-бири шарттаган, табияты боюнча ар түрдүү болгон муктаждыктар жана жөндөмдүүлүктөр системасына ээ – биопсихосоциалдык жандык.

7. натыйжа негиздүү. Философиялык антропологиянын соңку мезгилдеги парадигмаларынын бири – “адамды өркүндөтүү” концепциясы. Бул аталган концепция – айрыкча соңку мезгилде өнүккөн илимий-технологиялардын натыйжасында “адам табиятын”, “адам маңызын” өркүндөтүүгө арналган философиялык антропологиянын трансгуманисттик формасы. Сөз болуп жаткан концепциянын негизги трансгуманисттик идеясы – адам азыркы учурдагы заманбап технологиялар (биотехнология, нанотехнология, ген инженериясы, жасалма интеллект) аркылуу өзүнүн эволюциялык потенциалын позитивдүү нукта жогорулата алат. Адам өр тартып жогорулоого, өзүн-өзү жаңы кырдаалда татыктуу реализациялоого; интеллектуалдык, эмоционалдык, социалдык жана рухий өнүгүүгө табийгый түрдө умтулат. Умтулуунун натыйжасында, моралдык баалуулуктарды, адекваттуу кызыкчылыктарды, орундуу максаттарды иштеп чыгып, өзүнүн учурлаш идентүүлүгүн камсыз кылат. Ушундан улам “адамды өркүндөтүү” парадигмасы соңку мезгилдеги постгуманисттик философия

алкагындагы прогрессивдүү тенденция болуп саналат. «Адамды өркүндөтүү» парадигмасы – мезгилдин шарданы менен алга умтулуунун (максаттуу аракеттин) ыкмасы жана программасы.

8. натыйжа негиздүү. Философиялык антропологиянын дагы бир түйүндүү парадигмасы – гуманисттик этика. Адамдын адамдык дөөлөтүн, парасатын бийик тутуп, татыктуу жашоого шарт түзүүгө, социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылууга кантип жана кандайча жетишүүгө болоорун аныктоо – аталган парадигманын пайдубалы. Гуманисттик этика үчүн ар бир адам кымбат, уникалдуу жана кайталангыс дөөлөт. Гуманисттик этика – адам укуктарына, ар бир адамдын индивидуалдуу автономиясына басым жасай турган “адам доктринасын” иштеп чыгууга аракеттентет. Билим берүү тармагын, маданиятты өнүктүрүү аркылуу дүйнөлүк тынчтыкты, улут, мамлекет аралык тилектештикти орнотууга умтулат. Адам доктринасы кеңири мааниде – адам табиятын, адамдын дүйнөтүзүлүштөгү ордун аныктаган касиеттердин жыйындысын жалпылап туюндурган маанилик мейкиндиги кенен түшүнүк. Адам деген ким (эмне)? Адамдыктын параметрлери болуп эсептелген баалуулуктардын түйүнү, адам укуктары жана милдеттери кандай түшүндүрүлөт? Адам аны курчап турган табийгый-социалдык чөйрө менен кандайча алакада болуш керек? Ушул сыяктуу фундаменталдуу көйгөйлөрдүн логикасын чечмелөө, аларды илимий түшүндүрүү – адам доктринасынын лейтмотиви болуп эсептелет. Адамдын инсандык каиети – анын моралдык аң сезиминин, тиричилигинин, жашоо образынын негизи болуп эсептелет. Гуманисттик этика, андагы адам доктринасы – адамдын жан дүйнөсүнүн эволюциясын, өркүндөөсүн адекваттуу аңдоого; жакшылык менен жамандыктын, адилеттүүлүк менен адилетсиздиктин, эркиндик менен кулчулуктун, бакыт менен бактысыздыктын, эмгек менен ырахаттын табиятын терең түшүнүүгө жана аныктоого жардам берет. Адамдын акыл-эстүү жандык катары жашоосунун максаты – абсолюттуу жакшылыкка жетишүүгө умтулуу

жана бул максатка адамдык позитивдүү сапаттарды өркүндөтүү аркылуу жетишүү болуп саналат.

4. Диссертациянын илимий иштерге коюлган талаптарга жөөп бериши

-тарыхый-философиялык аспектте философиялык антропологиянын аналитикалык синопсиси көрсөтүлгөн 1 бап, 1, 2 бөлүмдөр;

- философиялык антропологиянын теориялык, методологиялык негиздери ачылып берилген 2 бап;

- гуманизмдин типологиялык өзгөчөлүгү, антропологиянын философиялык табияты талданды 3 бап;

- адам парадигмалык түшүнүгүнүн гуманисттик экспликациясы изилденди 4 бап.

Диссертация өз алдынча аткарылган эмгек болуп эсептелет.

Алынган жыйынтыктарды тешелүү проблемага, теориялык же колдонмо маселеге багытталышын баалоо

Диссертациянын негизги жоболорунун жана жыйынтыктарынын жарыяланышынын тастыкталышы

Иштин негизги илимий жыйынтыктары 24 илимий макалаларда жарыяланды.

5. Авторефераттын мазмуну диссертация менен дал келиши

Автореферат диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максатына жана милдеттерине толугу менен туура келет. Авторефератта дал келген кыргыз, орус, англис тилдериндеги резюмелер бар.

6. Диссертациянын мазмунунда жана авторефератта орун алган мүчүлүштүктөр

Диссертациялык иш, негизинен көздөгөн максатын жана коюлган милдеттерин так жана жетиштүү денгээлде аткарууга жана чечүүгө багытталып, талап кылынган изилдөө методдорун туура колдонуу менен даярдалган. Диссертацияда айрым мүчүлүштүктөр:

1. Диссертацияда материалдардын кайталанышы кезигет;

2. Тарыхта белгилүү болгондой, кыргыз калкы көчмөн эл болгондуктан, адамды адам кылып тарбиялоодогу кыргыздын каада-салты, үрп-адаты, жалпы маданияты жакшы ачылып берилген эмес.

7. Диссертациянын «Окумуштук даражаларды берүү тартиби» жөнүндөгү жобонун талаптарына туура келпши

Акматов Өмүрзак Сарытановичтин «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табияты» деи аталган 09.00.11.-социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы КР НАК тарабынан аныкталган тиешелүү жоболорго толук жооп берет жана анын автору философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деген пикирдебиз.

Расмий оппонент,
философия илимдеринин доктору,
профессор

Джусупбеков А.К.

Профессор А.К. Джусупбековдун кол тамгасын тастыктадым.

КБ башчысы А.С. Таширева